
Recenze

Filozoficko-interdisciplinárne o modeloch tolerancie

Rudolf Dupkala et al.: Idea tolerancie I.

Prešov, Grafotlač 2013. 204 s.

Nie je náhodné, že súčasné postmoderné filozofické myslenie sa v rámci svojich úvah a zamýšľaní nielen nad premenami človeka, ale i celej spoločnosti v dobe po moderne venuje tak intenzívne a so záujmom aktuálnym otázkam etiky, bioetiky, morálky, sémantiky, semiotiky, občianstva, jazyka, ale i mnohým iným filozofickým fenoménom, akými sú filozofická antropológia, religionistika, sociológia, politická kultúra, právne vedy, etc.

A viac než teraz si sprítomňuje otázky tolerancie, ktorá sa postupne stráca a nie je nahradená ničím iným – a ak áno, tak intoleranciou. Preto sa žiada pripomenúť, že „tolerancia, to nie je iba názor ... je to pozícia vyznačujúca sa schopnosťou znášať iné názory. To však neznamená, že vlastné názory sa nedajú meniť a zmeniť, že nemožno prijať aj argumenty ľudí, ktorí majú iné názory.“¹ Práve tento fakt je jedným z dôvodov, ktoré vyvolali konštruktívny dialóg rôzne filozoficky orientovaných autorov, ktorí svoje myšlienky vyjadrili v monografii s vyššie uvedeným názvom. A nie je to náhodné, pretože o otázkach tolerancie, rovnako ako i o humanite a etike po vstupe do „novej jednotnej Európy“ neradi hovoríme, pretože sa nám zdajú byť „zbytočné a nepotrebné“, nedoriešené a často i kalkulujuce – žiaľ. Ale je to aj dôsledkom myslenia postmoderny, ktorá prevrátila všetko univerzálne platné naruby.²

Čo sa týka obsahu monografie, otvára sa v ňom veľmi široký diapazón otázok, ktoré sa týkajú tolerancie, jej pôvodu, významu a limit. Autori sa zaoberajú napríklad ideou tolerancie v pôsobení Jána Pavla II., otázkami hodnôt a antihodnôt v našom živote, problémami etiky, bioetiky, vzťahmi etiky a humanity, intolerancie a etnocentrizmu, etc. Riešené sú i problémy vyjadrené v názvoch jednotlivých príspevkov: „Intolerancia alebo kde leží naša bieda?“; „Problémy tolerancie v globalizovanej spoločnosti ako podmienka prežitia ľudstva“; „Tolerancia a intolerancia v prácach francúzskych slavistov“, „Intolerancia v sokratovskom procese“;

1 Zachariasz, A. L., Tolerancja a netolerancja, granice zasadości i konsekwencje praktyczne. In: Zachariasz, A. L. – Symotjuk, S. – Rózycka, I. (eds.), *Europejskie modele tolerancji*. Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2001, s. 49.

2 Porov. Klimeková, A., Postmoderna, alebo návrat k moderne? *Literárny týždenník*, XXV, 2012, č. 11–12, s. 3.

„Dvojaká morálka v tvorbe Machiavelliho a problém tolerancie“; „Idea občianskej spoločnosti a problém tolerancie v tvorbe Johna Locka“; „Etické východiská v prácach ukrajinského filozofa Hryhorija Savyča Skovorodu v kontextoch problému tolerancie“; „Nietzsche k problému tolerancie“; „Problém tolerancie a intolerance v „naciológii“ Štefana Polakoviča“; „Ignorovaný a nerešpektovaný slovenský volič v kontextoch politickej tolerancie“; „Príčiny a prejavy intolerance vo vzťahu medzi väčšinovým obyvateľstvom a rómskym etnikom na Slovensku“; „Problematika politickej kultúry a tolerancia v krajinách postkomunizmu na príklade Slovenska“; „Idea tolerancie v kontextoch právnej teórie v dejinách aj v súčasnosti“.

To, čo som vyššie uviedla, je iba prehľad publikovaných jednotiek. No považujem za potrebné vyjadriť sa nielen k holým faktom, ale podať i analýzu toho najzaujímavejšieho a najprínosnejšieho, čo monografia obsahuje.

Zaujímavý je príspevok R. Dupkalu s názvom: „Idea tolerancie – jej pôvod, význam a limity (Filozofická reflexia)“, v ktorom autor poukazuje na skutočnosť, že v súčasnej dobe „pojmem tolerancia patrí medzi najfrekvencovanejšie pojmy súčasnej nielen filozofie, filozofickej antropológie, ale i politológie, kulturológie, sociológie, etiky (najnovšie i bioetiky), právnych vied i teológie. Keďže každá z vyššie uvedených vied pristupuje k jej vymedzeniu, resp. k prezentácii zo svojich pozícií, neprekvapuje, že obsah i zmysel tohto pojmu (tak zabudnutého...) zostáva interpretácie otvorený, čo ho – obrazne povedané – predurčuje tiež k tomu, aby sa stal predmetom interdisciplinárneho výskumu.“³

Po detailnej analýze celej monografie prichádzam k záveru, že názor R. Dupkalu je opodstanený, pretože – historicky vzaté – takto vymedzená tolerancia nebola človeku (a svetu ľudí) vždy vlastná. Naopak: „ľudská intolerancia, ktorá nestrpí, resp. neznaša iné – odlišné správanie, je nepochybne fylogeneticky staršou tendenciou než tolerancia“.⁴ Akiste nie náhodou sa aj slovo *tolerancia* udomácnilo v lexike európskej duchovnej kultúry až na začiatku novoveku, t. j. v atmosfére extrémneho náboženského prenasledovania a hľbokej krízy v oblasti spolunažívania ľudí s rozdielnou hodnotovou orientáciou. Aj keď to znie paradoxne, „objavenie sa“ slova *tolerancia* (a jeho použitie na označenie *znášanlivosti, ohľaduplnosti, trpezlivosti, úcty k človeku* atď., teda rešpektu voči tomu, čo je „iné“) bolo podmienené, či dokonca vyvolané tým, čo je priamym opakom vyššie uvedeného významu tohto slova. Inak povedané, tolerancia sa zrodila v lone intolerance, keď táto začala nadobúdať neznesiteľné podoby a rozmery. Ergo – na filozofickú, etickú a v konečnom dôsledku i politologickú kategóriu sa slovo *tolerancia* zmenilo až (či už?) v období novoveku, presnejšie v čase nástupu európskeho osvietenstva, spojené-

3 Dupkala, R., *Idea tolerancie – jej pôvod, význam a limity (Filozofická reflexia)*. In: Dupkala, R. et al., *Idea tolerancie I*. Prešov, Grafotlač 2013, s. 11.

4 Pozri Janata, J., *Agrese, tolerance, a intolerance*. Praha, Grada Publishing 1999, s. 69.

ho s racionálne-kritickým myslením, ktoré by sme mali používať i dnes, v období nastupujúcom po postmoderne, ktorá prevrátila všetko naruby.⁵

Ak toleranciu chápeme ako jednu z podmienok zachovania človeka a ľudského života, chápeme ju zároveň ako prejav, resp. produkt ľudskej kultúry a súčasť určitého systému hodnôt. Ak je tolerancia pevne zakotvená v systéme určitých hodnôt (napr. v systéme, ktorý ako najvyššiu hodnotu prijíma a rešpektuje hodnotu ľudského života), je aj jej význam určovaný týmto systémom a konkrétne akceptáciou jeho najvyššej hodnoty. Na toleranciu sa potom vzťahuje nielen určitá konečnosť, limitujúca určenosť, ale tiež významová nevyhnutnosť. Pozitívny význam tolerancie spočíva v tom, že spoluvytvára podmienky pre vzájomné obohacovanie sa a rozvoj jednotlivých systémov kultúrnych, náboženských, politických i morálnych hodnôt, čím zároveň predchádza ich stagnácii. Hodnotovo „zabetónovaný“ alebo „uzamknutý“ (a teda stagnujúci) systém je skôr či neskôr odsúdený na degradáciu a úpadok a je „vyhodnený na smetisko dejín“. Napokon, ani ten najširší a najpevnejší, „čínsky“ či „berlínsky“, múr kultúrno-civilizačnému vývinu neodolal. Vždy platilo i platí, že budúcnosť patrí slobodnému mysleniu a zodpovednému konaniu ľudí nezávisle od ich rasovej, etnickej, kultúrnej, náboženskej alebo politickej príslušnosti.

Zaujímavý je príspevok G. Geremešovej s názvom „Intolerancia alebo kde leží naša bieda?“. Autorka vychádza z definícií tolerancie a intolerancie a na úvod poznamenáva, že „keď hovoríme o tolerancii, máme na mysli nielen právne ustanovenia, rigorizmus nariadení, vyhlášok, príkazov a zákazov“ jurisdikčnej povahy, ale aj ľudské postoje..., ktoré demonštrujú stupeň kultúrno-vzdelanostnej vyspelosti toho ktorého etnika, národa, štátu, teda preukazujú – popri inom – aj schopnosť alebo neschopnosť používať zákon so znalosťou vecí. Spomenuté ľudské postoje, mravy, akási autocenzúra, sú dôležité o to viac, že potenciál *intolerancie* je v každom z nás, jednoducho chceme inému vnútiť svoj obraz sveta.⁶

S autorkou nemožno nesúhlasiť aj v nasledujúcich pasážach, kde sa zaoberá vznikom civilizačnej zaostalosti slovenského etnika, o ktorej písal už L. Štúr v Slovenských národných novinách „militantne“ – nie však dehonestujúco – ladené články a úvahy, ktorých cieľom bolo popohnať národno-emancipačný proces Slovákov. Jeden z nich, ktorý bol publikovaný v r. 1847, Štúr nazval „Kde leží naša bieda?“. Práve ten G. Geremešovej poskytol námet na úvahu o objektívnych, kultúrno-sociálnych súvislostiach spojených s javmi tolerancie, resp. intolerancie. Súčasný svet akoby cítil potrebu novej unifikácie, ale s multiplexnou štruktúrou, teda nejednoznačnosťou, individualizmom a hodnotovým pluralizmom. A ako je mož-

5 Pozri Klimeková, A., Obdobie demokracie, tolerancie a humanity, alebo je to iba náš sen? *Literárny týždenník*, XXVII, 2014, č. 34, s. 3.

6 Geremešová, G., Intolerancia alebo kde leží naša bieda? In: Dupkala, R. et al., *Idea tolerancie I*, c.d., s. 73.

né za tejto situácie uvažovať o tolerancii alebo skôr o panstve intolerancie – povedané slovami F. Nietzscheho: akejsi „vôli k moci intolerancie“ – po slovensky či na Slovensku? Úvahy o jej defektoch, pochybeniach, zlyhaniach, o zneužití, resp. stabilnom zneužívaní moci ako takej – to je vyjadrenie slovenskej spoločenskej zostalosti, vrátane deformovanej a naruby prevrátenej reality, podceňovaní vlastných možností a nekonečnej viery, že „nejako len bude“.

Nechceme byť pesimisti, hoci nás poháňa „stroj“ času globalizácie i konkuren-
ti z kultúr Východu. „Slovákom sa často zadrháva dych,“ dodáva autorka, „kde sa teda stala chyba? Byť za hranicou, v západo-východom prievane, je snád údelom slovenského etnika, jeho kultúrnej nedospelosti, oportunistizmu v morálnom, náboženskom a politickom aspekte, intolerancie, zahľadenosti do seba.“⁴⁷ Za seba dodávam, že tolerancia – ak budeme personifikovať tento jav – sa teda pohybuje v priestore, kde sa pohŕda objektívnou pravdou, vzdelaním a kultivovaním ľudského ducha. „Riešenie krízy tolerancie (ale i humanizmu) vyžaduje najmä určitý záujem o vec. Záujem, ktorý rozruší jednostranný pohľad na svet a sústredí pozornosť človeka ne tie momenty, ktoré sa týkajú jeho začleňovania do občianskeho života. Zároveň je potrebné rešpektovať fakt, že formovanie človeka – občana je zložitou etapou ľudského života, v ktorom sa rieši kríza jeho identity, tolerancie i demokracie.“⁴⁸

Zároveň je potrebné rešpektovať fakt, že pri formovaní osobnosti človeka – demokraticky tolerantného občana – sa v súčasnosti navyiac rieši aj rastúca kríza tolerancie, vrátane množstva pochybností o nej. Ak chceme vyriešiť tento problém, potrebujeme na to čas. Preto sa pýtam, či nám nezostáva nič iné, iba žiť v demokraticko-tolerantných snoch a ilúziách, alebo sa radšej vzdať snov a žiť v klamstvách a lžiach?

Recenzovanú monografiu odporúčam do pozornosti všetkým tým, ktorých sa tieto problémy bytostne dotýkajú, a to nielen na Slovensku, ale dnes už v celoeurópskom rozmere.